

ОГЛЯДИ ДЖЕРЕЛ І ДОКУМЕНТАЛЬНІ НАРИСИ

І. А. Павленко

АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА ПРО РОЛЬ М. С. ХРУЩОВА В ОРГАНІЗАЦІЇ БОРОТЬБИ З УКРАЇНСЬКИМ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИМ РУХОМ У ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УРСР (1944-1949)

Для дослідників уже стало традиційним ставлення до М. С. Хрущова як до дивної, парадоксальної особистості і водночас - сина свого часу. Проте, всі ці епітети цілком можна віднести не тільки до періоду його політичної кар'єри. Така ж, особлива (не притаманна, зазвичай, для перших та генеральних секретарів комуністичної партії) доля чекала на Хрущова і після його усунення від влади в 1964 р. Про нього більше не писали великих біографічних, хоча й заідеологізованих, монографій, його ім'я старанно оминалося в багатотомових збірниках з історії, у тому числі й в Україні, а в "Большой Советской Энциклопедии" йому відвели лише кілька невеликих абзаців. І хоча на Заході інтерес до М. С. Хрущова з роками збільшувався, стану справ це не міняло.

З початком "перебудови" побачили світ праця Р. Медведєва "Н. С. Хрущёв: политическая биография", збірник "Никита Хрущёв, материалы к биографии"¹ та ін. Проте, всі ці дослідження фактично повністю оминали "український період" його біографії.

І лише зі здобуттям Україною незалежності вітчизняні історики "реанімували" для численних дослідників та громадськості і цей період політичної діяльності М. С. Хрущова. Проте, і досі не можна сказати, що "український" відтинок біографії цієї видатної особистості всебічно науково розроблений у масштабі, на яку вона заслуговує. До того ж, чималий комплекс архівних джерел, що вже більш як десять років доступний ученим, і сьогодні залишається малодослідженим. Цьому перешкодила значною мірою й поширена останнім часом думка про те, що більшість документів цієї тематики була відправлена до Москви ще за часів М. С. Хрущова, за його особистим розпорядженням. Вивезено було, і справді, чимало, і сьогодні нам можна тільки здогадуватися про кількість та зміст цих джерел*. Між тим, в українських архівах можна знайти чимало цікавих документів цієї тематики. Багато з них уже навіть видрукувано, передусім з нагоди 100-річчя від дня народження М. С. Хрущова та 30-річчя зміщення його з посади. У 90-ті рр. побачили світ і розвідки, присвячені діяльності М. Хрущова в Україні, зокрема праця Ю. І. Шаповала "М. С. Хрущов на Україні"².

Досліджувалася й роль М. С. Хрущова в організації боротьби з українським національно-визвольним рухом у західних областях УРСР. Так, до матеріалів наукового семінару, присвяченого 100-річчю від дня народження М. С. Хрущова, що відбувся 14 квітня 1994 р., увійшли, зокрема, статті М. М. Вівчарика "М. С. Хрущов і національне питання в Україні" та В. І. Сергійчука "Микита Хрущов проти ОУН-УПА"³. Цій же проблемі присвячена публікація Ю. Шаповала "Хрущёв и Западная Украина" у матеріалах наукової конференції з нагоди 100-річчя від дня народження М. С. Хрущова, яка відбулася 18 квітня 1994 р.⁴ у Москві, у Міжнародному Фонді соціально-економічних та політологічних досліджень (Горбачов-Фонд).

Чимало документів з питання, що нас цікавить, увійде до чергового, третього тому "Літопису УПА" ("Нова серія"), що матиме назву: "Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК КП(б)У. 1943-1959 pp."

Між тим, аналіз джерел з історії боротьби радянської влади з українським рухом опору, а також документів і матеріалів, пов'язаних із висвітленням ролі М. Хрущова в організації цього протистояння, фактично й досі відсутній. Загалом, серед джерелознавчих статей можна згадати лише дописи Р. Я. Пирога та І. Ф. Кураса⁵. Останній з цих авторів подає навіть короткий опис документів і матеріалів, розподіляючи їх таким чином: 1) джерела "прямого", особистого походження: доповіді, листи, промови, резолюції, які зберігаються у фондах партійних, державних, військових організацій, тощо; 2) джерела "вторинного" походження: постанови, директиви, рішення, свідчення сучасників (переважно невивчені); 3) мемуаристика: спогади самого М. С. Хрущова, його зятя - О. І. Аджубея, сина - С. М. Хрущова ("Пенсіонер союзного значення". - М., 1992; "Никита Хрущів: кризи и ракеты". - М., 1994) та ін.⁶

Основний комплекс джерел з питань організації ЦК КП(б)У боротьби з українським національно-визвольним рухом у Західній Україні в повоєнний період зберігається у фондах Центрального державного архіву громадських об'єднань (ЦДАГО) України, який свого часу успадкував фонди Архіву ЦК КПУ. Деякі документи особистого походження, зокрема тексти виступів М. С. Хрущова на обласних та міжобласних нарадах, листи за його підписом, відклалися й у зібраннях колишніх обласних партійних архівів. Проте, стенограми виступів першого секретаря ЦК КП(б)У направлялися обкомами до "Окремого сектора" ЦК, який видав його кореспонденцією. У фондах же партархівів, згідно з правилами діловодства, залишалися відпуски, а іноді й підписані оригінальні примірники. Перші, як правило, зберігаються серед документів уже згаданого вище відділу (ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23)*, другі можна зустріти також у справах відповідних підрозділів ЦК КП(б)У - відділу пропаганди та агітації (оп. 70) та відділу по роботі західних, Ізмаїльської і Закарпатської областей (оп. 75). Але, за умови вилучення Хрущовим деяких стенограм своїх виступів, примірники останніх могли зберегтися і на місцях, в архівах обкомів.

Заслуговує на увагу та вивчення й чималий комплекс документів, так би мовити, "вторинного" походження: постанови, проекти до них, матеріали та стенограми обговорення питань у ЦК КП(б)У за часів керівництва ним М. С. Хрущова. У цьому зв'язку неможливо відокремити його діяльність загалом як першого секретаря партійної організації республіки від діяльності щодо організації та проведення боротьби з "українським націоналізмом" у Західній Україні.

Роль М. С. Хрущова як першого секретаря ЦК КП(б)У в організації та проведенні боротьби з "українським націонал-сепаратизмом" певною мірою простежується за спогадами, посиланнями, цитуванням усних розпоряджень, вказівок, побажань та висловлювань М. С. Хрущова його сучасниками, які тісно співпрацювали з ним (такими джерелами є, зокрема, їхні виступи на нарадах, інших зібраннях). Вони нерідко відтворюють ті аспекти діяльності М. С. Хрущова, яких не змальовує офіційна документація ЦК.

Природно, сам М. С. Хрущов був передусім лише виконавцем розпоряджень союзного партійного керівництва, "провідником" генеральної лінії партії. Водночас у ті часи, крім уміння підкорятися та виконувати, чимало цінувалася й особиста ініціатива, якщо вона, звісно, не суперечила партійній політиці. До того ж, М. С. Хрущов ніколи не був безініціативною людиною. Він привніс деякі особливості у хід протистояння

більшовицької влади з "сепаратизмом" на новоприєднаних до імперії територіях, особливо на ниві ідеологічної боротьби.

Документи свідчать, що в 1943-1944 рр., з підготовкою та початком зимово-весняного наступу на Правобережну Україну, ЦК КП(б)У згідно із вказівками союзного партійного керівництва розгорнув широкомасштабну ідеологічну "антинаціоналістичну" кампанію. Звичайно, М. С. Хрущов як перший секретар ЦК всебічно контролював цей процес. Усі проекти "Звернень" до населення окупованих районів України (а ця форма агітації та пропаганди в умовах війни була однією з основних у масово-політичній роботі комуністів) погоджувалися безпосередньо з першим секретарем ЦК КП(б)У. Кілька таких "Звернень" були підготовлені за його дорученням. Наприкінці 1943 р. за наказом М. С. Хрущова під керівництвом відділу пропаганди та агітації ЦК КП(б)У було розпочато підготовку урядового звернення до населення України. Зрештою йому на розгляд було подано кілька варіантів документа. Свій вибір він зупинив на проекті, підготовленому українськими письменниками М. П. Бажаном та О. Є. Корнійчуком. Про це свідчить, зокрема, лист М. Співака до Л. Корнійця, що супроводжував текст цього звернення, відредагованого та затвердженого самим М. Хрущовим. У зазначеному листі його автор повідомляє, що перший секретар вважає проект Бажана та Корнійчука "найбільш прийнятним, оскільки він краще відповідає завданням, які ми ставимо" (там само, ф. 1, оп. 70, спр. 998, арк. 131).

Згодом за підписом М. С. Хрущова були видані й інші, аналогічні звернення: "До населення тимчасово окупованих районів України" від 12 січня 1944 р.; "До учасників так званих "УПА" та "УНРА" від 14 лютого 1944 р.; "До українського народу" від 14 жовтня 1944 р. (прийняте на урочистому засіданні, присвяченому остаточному визволенню України від нацистської окупації). Російськомовний примірник останнього документа (там само, оп. 23, спр. 779, арк. 17-27) М. С. Хрущов надіслав І. В. Сталіну разом зі "Словом великому Сталіну від українського народу" та супровідним листом від 13 жовтня (там само, арк. 5-7), в якому просив, зокрема, опублікувати це звернення в центральних газетах СРСР. За особистим розпорядженням М. С. Хрущова було підготовлено й наступне звернення - "До населення Галичини" (там само, оп. 70, спр. 275, арк. 16-16 зв.). 27 листопада 1944 р. датується урядове звернення "До населення західних областей України", фактично повністю спрямоване проти "українських націоналістів".

Значна увага приділялася в цей період і "вихованню" населення в дусі радянського патріотизму. На його великому значенні неодноразово наголошували представники вищого комуністичного керівництва УРСР, передусім сам М. С. Хрущов, зокрема у своїх виступах на різноманітних партійних зібраннях та мітингах.

У фондах ЦДАГО України збереглася колекція стенограм виступів першого секретаря ЦК КП(б)У, у багатьох з яких він так чи інакше торкався теми "націоналістичного руху" в республіці. Так, у виступі з нагоди визволення м. Києва від нацистів він, серед іншого, згадав про "підлу роль українсько-німецьких націоналістів", які "пішли на службу до німців" (там само, оп. 70, спр. 991, арк. 30). У промові, проголошеній 1 березня 1944 р. на 6-й сесії Верховної Ради УРСР, М. С. Хрущов також чимало уваги приділив "націоналістам" (там само, оп. 23, спр. 754, арк. 5-92). Особливий акцент у цьому виступі Микита Сергійович зробив на створення в Україні наркоматів оборони та закордонних справ. Фактично, в цьому виступі викладено всі основні догми комуністичної антинаціоналістичної пропаганди, трактування вищим партійним керівництвом історії визвольного руху та подій Другої світової війни щодо України, що робить цю стенограму надзвичайно цінним і цікавим історичним джерелом. Згодом Оргбюро (ОБ) спеціальною постановою від 14 березня 1944 р. ("Про вивчення матеріалів 6 Сесії Верховної Ради

УРСР") (там само, оп. 9, спр. 190, арк. 58) зобов'язало Українське державне видавництво видати цю доповідь голови Ради Народних Комісарів М. С. Хрущова окремою брошурою накладом 100 тис. примірників. Програмовою для організації й ведення ідеологічної боротьби з "націоналізмом" у Західній Україні стала й доповідь М. С. Хрущова на черговому, травневому пленумі ЦК КП(б)У (там само, оп. 1, спр. 652, арк. 279-284).

Свідченням великого значення, яке надавав перший секретар ЦК КП(б)У процесу "радянзації" новоприєднаних до СРСР територій, є чисельні відрядження М. С. Хрущова до західних областей України, у ході яких він, відвідуючи обласні чи районні центри, виступав з доповідями на зібраннях представників місцевих органів влади. Стенограми цих доповідей збереглися як у фондах ЦДАГО, так і обласних архівів. Так, 11 жовтня 1944 р. М. С. Хрущов узяв участь у обласній партійній нараді в м. Львові, де виступив з доповіддю, фактично повністю присвяченій "боротьбі з українськими націоналістами" в регіоні. І хоча ця стенограма не збереглася у фондах Архіву ЦК КПУ, проте з нею можна ознайомитися безпосередньо у Львові (Держархів Львівської області, ф. П-3, оп. 1, спр. 53, арк. 94-119).

Питанням виконання постанови ЦК ВКП(б) від 27 вересня 1944 р. "Про недоліки в політичній роботі серед населення західних областей УРСР" був присвячений листопадовий Пленум ЦК КП(б)У, на якому М. С. Хрущов виступив з великою доповіддю. Її стенограма також відкладалася у фондах архіву (ЦДАГО України, ф. 1, оп. 1, спр. 667, арк. 1-38).

Напередодні 290-річчя приєднання України до Росії М. С. Хрущов звернувся до Й. В. Сталіна з листом (його відпуск зберігається у справах відділу пропаганди та агітації ЦК - оп. 70, спр. 91, арк. 44-47), до якого додавався проект постанови ЦК КП(б)У про святкування цієї події. Серед аргументів, наведених першим секретарем ЦК КП(б)У на користь прийняття згаданої постанови, були, зокрема, й такі: "ЦК КП(б) України просить дозволу відмітити цю дату, маючи на увазі ту скажену антиісторичну агітацію проти об'єднання українського та російського народів, яку проводили на Україні німецькі фашисти та українські націоналісти". Слід зауважити, що за весь час існування на Україні радянської влади ця дата не святкувалася тут жодного разу. Саме з цього часу в республіці розгорнулася, без перебільшення, справжня кампанія, керована безпосередньо ЦК, з визначення "вірних" трактувань української історії, передусім періоду Хмельниччини.

Проте в 1944 р. ідеологічний аспект протистояння комуністичного режиму українському національно-визвольному руху в Західній Україні не мав вирішального значення, а, по суті, лише супроводжував активну військову ескалацію в регіоні.

Збереглося чимало листів-звітів першого секретаря ЦК КП(б)У Й. В. Сталіну про хід цієї боротьби. Це дає можливість припустити, що така форма інформування з питань боротьби з українським рухом опору мала плановий характер. У фондах архіву відклалися й звіти М. С. Хрущова про його відрядження до західних областей УРСР та інформації, пов'язані з деякими надзвичайними подіями.

Серед таких звітів заслуговує на увагу, зокрема, лист за підписом М. С. Хрущова від 17 січня 1944 р., в якому перший секретар ЦК КП(б)У інформував про "партизанські загони українсько-німецьких націоналістів" у районі м. Сарни (там само, оп. 23, спр. 937, арк. 1а-4).

У ряді аналогічних листів-звітів ідеться про відрядження М. С. Хрущова до штабу 1-го Українського фронту, стан боротьби з рухом опору та необхідність отримання "засобів"

для якнайскорішого його подолання, стан справ у західних областях України загалом, пропонуються заходи, спрямовані на "укріплення радянських порядків, подальше згуртування трудящих навколо радянської влади і виховання широких слоїв радянського активу з місцевого населення" та ін. (там само, оп. 23, спр. 937, арк. 5-8, 15-24, спр. 893, арк. 52-55).

Від 2 по 22 січня 1945 р. М. С. Хрущов перебував у західних областях УРСР. Після повернення з відпустки він звітував Сталіну про стан справ у регіоні. У цьому листі (зберігся його відпуск) ідеться про виконання "рішення Державного Комітету Оборони про підняття рівня господарського і культурного розвитку у західних областях УРСР" та вказівок Сталіна "про посилення боротьби з українсько-німецькими націоналістами" у період від кінця 1944 по першу половину лютого 1945 рр. (там само, оп. 75, спр. 4, арк. 14-27). Хрущов, зокрема, обіцяв Сталіну остаточно покінчити з рухом опору протягом зими 1945 року. Цінність цього джерела - у його інформативності. В ньому, по суті, зібрані всі основні відомості про становище в Західній Україні, роботу, проведену в зазначений період з організації ідеологічної та військової боротьби з "українськими націоналістами".

Збереглася також невелика кількість листів М. С. Хрущова, пов'язаних з проблемою дослідження, на ім'я інших вищих московських урядовців. Це, зокрема, лист заступнику голови РНК СРСР А. І. Мікояну від 23 січня 1945 р. з питань організації роботи та технічного забезпечення республіканської школи пропагандистів при ЦК КП(б)У, лист до РНК СРСР, В. М. Молотову, з повідомленням про хід виконання розпоряджень Сталіна про посилення боротьби з "націоналістами" та рішення ЦК ВКП(б) "Про недоліки в масово-політичній роботі серед населення західних областей СРСР" (там само, оп. 23, спр. 1411, арк. 4; оп. 75, спр. 4, арк. 91-96).

Переважає більшість листів за 1945 р. відклалася у справах відділу західних, Ізмаїльської та Закарпатської областей УРСР, хоча сам цей підрозділ був створений лише наприкінці зазначеного року. Питання його створення у складі ЦК КП(б)У було поставлено М. С. Хрущовим перед Г. М. Маленковим, який курирував кадрові питання у ВКП(б), у листі від 30.11.45 р. У ЦДАГО зберігається відпуск цього листа. Перший секретар ЦК КП(б)У так обґрунтовував необхідність створення відділу: "З метою посилення контролю і надання більш ефективної допомоги в роботі партійних організацій західних, Ізмаїльської і Закарпатської областей УРСР з питання партійно-політичної роботи, а також для здійснення контролю... за виконанням рішень партії і уряду у справі... політичного зростання населення цих областей" (там само, оп. 23, спр. 1507, арк. 1).

10 лютого 1946 р. згідно з Указом Президії Верховної Ради СРСР в Україні відбулися вибори до Верховної Ради СРСР другого скликання - перші після війни й другі в історії західних областей УРСР*. Специфічність становища цього регіону, наявність тут руху опору, підтримуваного місцевим населенням, робили їхню організацію принципово важливою для компартії, яка претендувала на всенародну любов та довіру. Водночас, вибори ставали своєрідним іспитом на "профпридатність" українського партійного керівництва, оцінкою його попередньої праці в регіоні.

Про вплив на хід передвиборної кампанії безпосередньо М. Хрущова, особи, відповідальної за її результативність перед вищим московським керівництвом, можна судити хоча б зі звітних виступів перших секретарів обкомів на нараді, що відбулася 14 лютого 1946 р. у Львові для обговорення результатів проведення виборів у західних регіонах республіки. Цікаво, що чимало агітаційно-пропагандистських заходів було організовано перед виборами саме за пропозицією першого секретаря ЦК КП(б)У. Так, за його порадою в обкомах були розроблені "пам'ятки" для уповноважених по районах (там

само, оп. 23, спр. 2884, арк. 9), за його ж вказівкою до "важких", "заражених націоналізмом" сіл направляли найкращих агітаторів, а на час проведення виборів - організаторів. Очевидно, М. Хрущов давав і якісь інші, особисті розпорядження секретарям обкомів західних областей щодо активізації боротьби з "націоналістами" і посилення політичної роботи серед мас, про що згадували на засіданні промовці. Сам перший секретар ЦК у своєму виступі на цьому засіданні звернув особливу увагу на "політичну організацію мас", вкотре наголосивши на важливості перевиховання населення в соціалістичному дусі всіма агітзасобами як головному завданні місцевих органів влади (там само, оп. 23, спр. 2884, арк. 120-144).

Імовірно, хід та результати виборів засвідчили для компартії реальний стан справ. Після їх проведення Західна Україна відчула сплеск агітаційно-пропагандистської активності більшовиків. З огляду на очікувані на початку 1947 р. нові вибори до Верховної Ради УРСР М. С. Хрущов пообіцяв у своєму листі від 20.12.45 р. І. В. Сталіну "до дня виборів до Верховної Ради СРСР з українсько-німецькими націоналістами в західних областях УРСР - покінчити" (там само, оп. 23, спр. 1848, арк. 406).

Про стан справ у республіці, результати виборів і подальші плани роботи перший секретар ЦК КП(б)У М. Хрущов звітував перед черговим з'їздом Верховної Ради СРСР. У фондах ЦДАГО зберігаються сім варіантів розробки доповіді Хрущова. Чимало місця в усіх цих проектах відведено питанню організації боротьби з "українсько-німецькими націоналістами" (там само, оп. 23, спр. 2624, арк. 1-116).

Проблеми боротьби з "українським сепаратизмом" перший секретар ЦК КП(б)У М. Хрущов торкнувся й у своєму виступі на десятому пленумі ЦК, якій проходив 28.2-2.3.1946 р. Зокрема, він приділив особливу увагу ситуації в Закарпатській області, де, за його словами, "кулацтво починає організовувати спротив". Отже, було зроблено висновок, "треба піднімати політичну роботу" серед населення, "слід розвернути роботу серед інтелігенції, треба її пригріти" (там само, оп. 1, спр. 698, арк. 283, 284).

Досліджувана нами проблема певною мірою простежується і за стенограмами обговорення деяких питань на засіданнях ОБ та ПБ. У цьому зв'язку можна згадати, наприклад, обговорення ПБ постанови "Про роботу Чернівецького обкому КП(б)У" 6.8.46 р. та звіту на засіданні першого секретаря обкому Зеленюка, виступи Зленка, Стоянцева, Коротченка, Корнійця і Хрущова. Стенограми цих виступів подані не повністю. Зокрема, виступ Хрущова стенографувався тільки спочатку. Проте, наприкінці стенограми зазначено: "Зауваження тов. Хрущова М. С. до другого питання" (там само, оп. 6, спр. 974, арк. 8-12), де, зокрема, вказано, що він говорив про "ворожі прояви" "українських націоналістів" під час проведення виборів, причому - не тільки в західних регіонах УРСР.

Чергові вибори до Верховної Ради УРСР було призначено на 9 лютого 1947 р. У зв'язку з цим у республіці загалом і в її західних областях, зокрема, була знову розпочата передвиборна агітаційна кампанія. Ситуація, що склалася, зокрема, у Волинській області, обговорювалася 17.12.46 р. на засіданні ПБ (постанова - "Про хід виконання постанови ЦК КП(б)У по посиленню масово-політичної і ідеологічної роботи в Волинській обласній парторганізації"). Збереглася стенограма обговорення цього питання в ПБ з текстом виступу М. Хрущова (там само, оп. 6, спр. 976, арк. 182-188), з якого, зокрема, стає відомо, що у вересні М. Хрущов разом з Бегмою відвідали названу область. Крім ряду зауважень, М. Хрущов висунув деякі пропозиції з проведення масово-політичної роботи, у тому числі стосовно широкої передплати на твори Сталіна як одну з "форм активізації людей і організації їх на нашому боці проти оунівців".

Збереглися кілька цікавих звітів М. С. Хрущова Й. В. Сталіну, надісланих останньому по ВЧ у день виборів. Перше з них - повідомлення про результати голосування на десяту годину ранку (там само, оп. 23, спр. 4301, арк. 1-2). У цьому документі, до речі, повідомляється про спроби націоналістів у Західній Україні зірвати голосування і про те, що цих спроб, порівняно з виборами 1946 року, цього разу значно менше. Наступне повідомлення, що було передане по ВЧ о 23-й годині, не має підпису М. Хрущова і засвідчене К. Литвином, містить інформацію про хід голосування на 18-ту годину (там само, оп. 23, спр. 4301, арк. 5).

Офіційні результати виборів по республіці були такими: в голосуванні взяли участь 99,96 % виборців України, з них за кандидатів блоку комуністів і безпартійних проголосували 99,47 % виборців⁷.

Але, імовірно, ситуація не була настільки райдужною, оскільки вже 27 лютого 1947 р. ЦК ВКП(б) було прийнято відому постанову про недоцільність поєднання постів голови Ради Міністрів і першого секретаря ЦК КП(б) України, затвердженої пізніше екстремним пленумом ЦК КП(б)У (3 березня 1947 р.) (ф. 1, оп. 1, спр. 736, арк. 1). Згідно з прийнятими рішеннями, як відомо, замість М. С. Хрущова партійну організацію УРСР очолив Л. М. Каганович. Проте вжиті ним заходи щодо встановлення в республіці "порядку" були ще менш ефективними. І на початку грудня 1947 р. М. С. Хрущов знову почав виконувати обов'язки першого секретаря ЦК КП(б)У.

Тоді ж, у грудні, М. Хрущов виступив на зустрічі керівних комсомольських працівників, що відбулася у Києві за участю секретаря ЦК ВЛКСМ Михайлова. Він закликав комсомольців "осісти" у кожному населеному пункті Західної України і розгорнути напередодні виборів до місцевих Рад депутатів трудящих УРСР другого скликання широку пропагандистську роботу, "щоби вибити усякий ґрунт з-під ніг націоналістів" і "охопити своїм впливом усю молодь західних областей" (там само, оп. 23, спр. 4562, арк. 25). Того ж місяця у зв'язку з виборами було зібрано нараду жінок західних областей УРСР, виступаючи на якій, М. Хрущов не оминув і "націоналістів" (там само, оп. 23, спр. 4579, арк. 24-28).

М. С. Хрущов час від часу виступав із пропагандистськими доповідями і перед "народними" зібраннями. Збереглася стенограма одного з таких його виступів - перед колгоспниками та селянами-одноосібниками Рівненської та Волинської областей на прийомі у першого секретаря ЦК 22 листопада 1948 р. (там само, оп. 23, спр. 5204, арк. 294). Приділивши загалом чимало уваги й "українським націоналістам", перший секретар ЦК закінчив свій виступ черговою обіцянкою: "розчистити" протягом найближчої зими всі "залишки руху" в регіоні.

Загалом же, у цей, передостанній рік перебування М. С. Хрущова на посаді першого секретаря ЦК КП(б)У відбулося поступове зміщення акцентів діяльності партії: від військового протистояння до ідеологічної роботи серед населення.

Водночас 1949 рік позначений новим сплеском агітаційно-пропагандистського наступу "антинаціоналістичного" характеру та перевиховання місцевого населення в "дусі радянського патріотизму".

У своїй доповіді на XVI з'їзді КП(б)У М. С. Хрущов приділив чимало уваги проблемі боротьби з "українським націоналізмом", пов'язуючи це питання з процесом колективізації в регіоні і закликаючи "підвищити класову пильність" та ідеологічну роботу серед населення західних областей (там само, оп. 1, спр. 812, арк. 91-152). Усе це,

природно, знайшло своє відображення в резолюції з'їзду, розробленій в Управлінні пропаганди та агітації ЦК.

1 листопада 1949 р. у республіці було організовано святкування десятиріччя возз'єднання Західної України з УРСР. М. С. Хрущов тричі звертався до Й. В. Сталіна з пропозиціями з цього питання (відпуски згаданих листів зберігаються серед документів "Окремого відділу"). Сам М. С. Хрущов виступив із доповіддю на ювілейній сесії Верховної Ради СРСР. Під час усіх цих урочистостей - і на найвищому партійному та радянському рівні, і в пропагандистсько-агітаційній роботі серед населення - неодноразово були згадані й "українські націоналісти".

1949 рік став останнім роком роботи М. Хрущова в УРСР. Уже наприкінці тогорічної осені, за його ж власними спогадами, коли він перебував у Львові, де проводив зібрання студентів Лісотехнічного інституту в зв'язку зі вбивством радянського письменника Я. Галана (у цьому був звинувачений один із студентів навчального закладу) до нього зателефонував Маленков і повідомив про бажання Сталіна відкликати Микиту Сергійовича до Москви⁸. Уже 21 грудня Хрущов прибув до Москви, де обійняв посаду першого секретаря Московського міського і обласного партійних комітетів. На місце першого секретаря ЦК КП(б)У спеціально скликаним Пленумом ЦК був обраний Л. Г. Мельников. Звичайно, антинаціоналістична ідеологічна кампанія після від'їзду Хрущова в Україні не припинилася. (До речі, вона мала місце і після остаточного занепаду самого руху опору, у другій половині 50-х років.) Проте, кульмінаційний період протистояння був уже позаду.

Загалом, джерельна база дослідження окресленого нами питання - досить репрезентативна і варта досконалої, докладної розробки. Вивчення документів спрощує той факт, що всі вони відзначаються добрим станом. Більшість з них - це оригінали.

Крім того, значна кількість документів була видрукувана ще за часів керівництва М. С. Хрущова. Щоправда, публікувалися вони, як правило, дещо в зміненому вигляді, мало місце звичайне видалення тексту, що якраз і має відношення до проблеми нашого дослідження. У результаті, важливим є аналіз характеру цих змін та правок, відмінностей опублікованих текстів та першоджерел.

Так чи інакше, в розпорядженні дослідників "українського періоду" політичної кар'єри М. С. Хрущова, у тому числі його ролі в організації та проведенні боротьби з українським національно-визвольним рухом у Західній Україні в повоєнний період, - чимала кількість різноманітних джерел, які ще чекають на своє повноцінне використання історичною наукою.

---

¹Медведев Р. Н. С. Хрущёв: политическая биография. - М., 1990; Никита Хрущёв, материалы к биографии. - М., 1989.

²Шаповал Ю. І. М. С. Хрущов на Україні. - К., 1990.

³М. С. Хрущов і Україна: матеріали наукового семінару 14 квітня 1994 р., присвяченого 100-річчю від дня народження М. С. Хрущова. - К., 1995. - С. 69-72, 47-51.

⁴Шаповал Ю. И. Хрущёв і Западная Украина // Материалы научной конференции, посвященной 100-летию со дня рождения Н. С. Хрущева. 18 апреля 1994 года. Горбачёв-фонд. - М.: Российский государственный гуманитарный университет, 1994. - С. 153-162.

⁵Пиріг Р. Я. "Український архів" Микити Хрущова: проблеми відновлення та використання // Повернення культурного надбання України: проблеми, завдання, перспективи. - Вип. 6. - К., 1996. - С. 180-187; Курас І. Ф. М. С. Хрущов у дзеркалі джерел та літератури // М. С. Хрущов і Україна. - С. 11-14.

⁶Курас І. Ф. Вказана праця. - С. 11-12.

⁷История Украинской ССР. - В 10-ти т. - Т. 9. - К., 1985. - С. 179.

⁸Хрущёв Н. С. Воспоминания. Время, люди, власть. - Т. 2. - М., 1999. - С. 21.